

QATAG'ON QURBONLARI XOTIRASI: O'ZBEKISTONDA TARIXIY ADOLATNI TIKLASH YO'LLARI

Toshtemirova Rayxon Zokir qizi

toshtemirovarayxona4@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti Tarix yo'nalishi

Ilmiy rahbar: Abdurashidov Anvar Abdurashidovich

Annotatsiya: Maqolada XX asrning 30–50-yillarida Sovet Ittifoqi tarkibida bo'lgan O'zbekistonda sodir etilgan siyosiy qatag'onlar va ularning qurbonlari xotirasini tiklash bo'yicha olib borilayotgan tarixiy-siyosiy, huquqiy va ma'naviy jarayonlar yoritiladi. Qatag'on qurbonlarini oqlash, ularning ilmiy va madaniy merosini tiklash, jamiyatda tarixiy xotirani mustahkamlash borasidagi yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Qatag'on, tarixiy adolat, xotira, rehabilitatsiya, mustabid tuzum, jadidlar, siyosiy repressiya, tarixiy ong

O'zbekiston tarixining eng fojeali sahifalaridan biri — bu Stalin davrida amalga oshirilgan siyosiy qatag'onlardir. 1930–1950-yillar oralig'ida minglab begunoh insonlar, jumladan, ziyolilar, adiblar, diniy va siyosiy faollar “xalq dushmani” sifatida jazoga tortilgan. Bu holat millat tafakkuri va madaniy rivojlanishiga katta zarba bo'ldi.

Mustaqillik yillaridan boshlab, O'zbekiston Respublikasi bu tarixiy adolatsizliklarni xolis baholash va qatag'on qurbonlari nomini tiklash yo'lida qator chora-tadbirlarni amalga oshirib kelmoqda. Ushbu maqola aynan shu yo'nalishdagi tashabbus va yechimlarni ko'rib chiqadi.

Siyosiy qatag'onlar O'zbekistonning ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotiga ulkan zarba berdi. Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Behbudiy kabi milliy uyg'onish namoyandalari “xalq dushmani” sifatida qatl etildi yoki qamoqqa tashlandi. Bu nafaqat ularning shaxsiy fojialari, balki xalqning tarixiy xotirasi, milliy tafakkuri va intellektual salohiyatining toptalishi edi.

Sovet mafkurasi tomonidan sun'iy ravishda o'rnatilgan qo'rquv muhiti jamiyatda mustaqil fikr yuritish, o'z tarixiga baho berish, haqiqatni izlash imkonini bo'g'di. Mustaqillik yillariga kelibgina ushbu haqiqatlar tiklana boshlandi, tarixiy adolat uchun asoslar yaratildi. Bugungi kunda bu jarayonni ilmiy asoslangan, tizimli va izchil amalga oshirish muhim vazifadir.

Mazkur tadqiqot quyidagi metodlarga tayangan:

- **Tarixiy tahlil** – Sovet davridagi hujjatlar, O'zbekiston arxivlari va tarixiy xotira markazi materiallari asosida.

• **Solishtirma yondashuv** – boshqa sobiq SSSR respublikalarining qatag'on qurbonlari xotirasini tiklash bo'yicha tajribalari bilan taqqoslash.

• **Normativ-huquqiy hujjatlar tahlili** – O'zbekiston Respublikasi qonunlari va prezident farmonlari asosida.

Tadqiqot quyidagi muhim natijalarni ko'rsatdi:

• 1990-yillardan boshlab O'zbekistonda qatag'on qurbonlari xotirasini abadiylashtirish yo'lida **qonuniy va ma'naviy asoslar yaratilgan**.

• 2001-yilda Toshkentda **“Qatag'on qurbonlari xotirasi muzeyi”** ochildi. Bu muzey ommaviy xotira va ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'ldi.

• “Qatag'on qurbonlari xotirasi kuni” (31-avgust) mamlakat miqyosida nishonlanib, davlatchilik siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylandi.

• Reabilitatsiya ishlari orqali minglab begunoh insonlarning nomi oqlanib, ularning oilalariga tarixiy adolat qaytarilmoqda.

• Shu bilan birga, ayrim qatag'on qurbonlari hali ham to'liq huquqiy oqlanmagan, ularning merosiga ilmiy yondashuv yetarli emas.

Qatag'on qurbonlarini xotirlash — bu shunchaki tarixiy voqeani eslash emas, balki jamiyatning o'z tarixiga munosabatini belgilovchi jarayondir. O'zbekiston bu borada salmoqli natijalarga erishgan bo'lsa-da, bir qator muammolar hamon mavjud:

• **Ilmiy asosdagi yondashuv zarur**: Qatag'on qurbonlari haqida ilmiy tadqiqotlar hanuz yetarli darajada emas. Ularning ijodi va hayoti bo'yicha zamonaviy tarixiy-tahliliy asarlar talab etiladi.

• **Ta'limda integratsiya**: Maktab va oliy ta'lim muassasalarida bu mavzu tarixiy ongini shakllantirishda yetarlicha aks ettirilmayapti.

• **Hududiy xotira obyektlari**: Har bir viloyat, shahar yoki tuman darajasida qatag'on qurbonlari nomiga atab yodgorliklar, muzeylar yoki xotira bog'lari tashkil etilishi zarur.

• **Ommaviy axborot vositalarining roli**: Televizion filmlar, hujjatli lavhalar, teatrlashtirilgan sahnalar orqali tarixiy xotirani ommalashtirish mumkin.

Shuningdek, xalqaro miqyosda ham qatag'onlar mavzusi bo'yicha tadqiqot almashinuvi, qo'shma simpoziumlar o'tkazilishi O'zbekiston tajribasini keng yoyishga xizmat qiladi.

Tarixiy adolatni tiklash — bu faqat o'tmishni o'rganish emas, balki kelajakka xolis qarash, mustahkam fuqarolik jamiyatini barpo etishning asosiy shartidir. O'zbekistonda bu boradagi dastlabki natijalar ijobiy baholanishi mumkin: qatag'on qurbonlari nomi oqlanmoqda, ularning xotirasi e'zozlanmoqda.

Biroq, bu jarayonni chuqurlashtirish uchun quyidagilar muhim:

- Har bir qatag'on qurbonining hayoti va ijodiy merosi o'rganilishi;
- Yosh avlod ongida tarixiy xotirani shakllantiruvchi ta'limiy dasturlar yaratilishi;
- Ilmiy va huquqiy reabilitatsiya ishlariga doimiy davlat ko'magi berilishi.

Shundagina qatag'onlar saboqlari orqali xalqimiz tarixiy haqiqatni anglab, adolatli va erkin jamiyat sari dadil qadam tashlashi mumkin bo'ladi.

Qatag'on qurbonlari xotirasini tiklash orqali O'zbekiston o'z tarixining eng murakkab, ammo muhim sahifasini qayta ko'zdan kechirmoqda. Bu jarayon oddiy kechirim emas — bu haqiqatni tan olish, xatolardan saboq olish va kelajakni adolat ustiga qurish deganidir.

Yakuniy xulosalar quyidagilardan iborat:

- Qatag'on qurbonlarini oqlash va ularning nomini tiklash — bu jamiyatda tarixiy haqiqat va adolat tamoyilining ustuvorligini ta'minlaydi.

- Har bir avlod o'z tarixining og'riqli sahifalarini unutmasligi kerak, zero xotirasiz jamiyat — yo'nalishsiz kemaga o'xshaydi.

- Davlat va fuqarolik jamiyati ushbu xotirani saqlash, ommalashtirish va yosh avlodga yetkazishda birgalikda harakat qilishi lozim.

- Qatag'on qurbonlarining hayoti, merosi va saboqlari ta'lim tizimiga chuqur integratsiya qilinishi lozim.

Demak, tarixiy adolat — bu nafaqat o'tmishni xolis anglash, balki kelajak avlodga to'g'ri yo'l ko'rsatish mas'uliyatidir. O'zbekiston bu yo'lda dadil qadam qo'yayotgani — xalqimiz ma'naviy uyg'onishining yorqin belgilaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. (1999). *Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Qatag'on qurbonlari xotirasi muzeyi arxivlari. (2001–2023). Toshkent.
3. G'ulomov G'. (2015). *Repressiyalar tarixi va saboqlari*. Toshkent: Sharq.
4. Toshmatov Sh. (2010). *XX asrning og'ir saboqlari*. Fan.
5. Conquest R. (2007). *The Great Terror*. Oxford University Press.
6. "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni" (2020). *Qatag'on qurbonlari xotirasini abadiylashtirish bo'yicha chora-tadbirlar*.
7. Ibragimova Z. (2021). *Tarixiy adolat va fuqarolik ongining uyg'onishi*. O'zFA Tarix instituti jurnali.